

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

МУРЗЕНКО МАКСИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 347.91/.95(477):347.791.6]
341.225.5(043.3)

**АРЕШТ СУДНА ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРСЬКИХ ВИМОГ
(ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ)**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидат юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, професор
Труба Вячеслав Іванович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
декан економіко-правового факультету.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Гусаров Костянтин Володимирович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного процесу;

кандидат юридичних наук, доцент
Савченко Аріна Сергіївна,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільного права
та процесу.

Захист відбудеться «25» квітня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «25» березня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Олена УСТИМЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Морська діяльність є однією з найбільш ускладненою іноземним елементом сферою діяльності людини, вона з'єднує господарюючих суб'єктів різних країн світу – представників різноманітних правових систем та правопорядків. Проблема арешту морських суден в Україні за останні десятиріччя зазнала значних змін як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Враховуючи вплив міжнародної теорії морського права та усталеної національної практики низки держав, поступово формується перелік уніфікованих міжнародних стандартів, що регламентують питання, що виникають у зв'язку з арештом морських суден. Водночас слід констатувати, що актуальне законодавство України в цій частині є недосконалим, істотно відрізняється від законодавств інших країн, що не сприяє розвитку усталеної практики його застосування.

Дисертаційне дослідження присвячено різноманіттю складних правових питань, які виникають під час арешту судна, проблемам правозастосовної практики, правовому аналізу основних нормативно-правових актів, що регламентують арешт морських суден в українському та зарубіжному правопорядках.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку теорії матеріального та, особливо, процесуального права щодо поняття «арешту морського судна», порядку реалізації права на такий арешт, а також удосконалення чинного вітчизняного законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Актуальність обраної теми також зумовлена відсутністю фундаментальних досліджень у вітчизняній теорії права, присвячених процесуальним особливостям розгляду питань щодо арешту морських суден, різноманітністю та неоднозначністю судової практики з цього питання, розгалуженістю та неузгодженістю матеріальних та процесуальних норм. На момент підготовки дисертаційного дослідження єдиною працею такого роду у вітчизняній цивілістиці є лише дисертаційне дослідження Брильова О. А. «Арешт суден на забезпечення морських вимог (цивілістичні аспекти)», виконане ще у 2005 році. Окремі питання щодо арешту морського судна розглянуті в працях таких учених, як Н. А. Брехова, О. А. Брильов, Є. В. Додін, С. О. Кузнецов, М. М. Мальський, Ю. В. Семаніва, Ю. Д. Притика та ін. Проте до цього часу в сучасній науці цивільного права відсутні спеціальні комплексні дослідження процесуальних проблем арешту морського судна як правового засобу забезпечення морських вимог.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку теорії матеріального та, особливо, процесуального права щодо поняття «арешту морського судна», порядку реалізації права на такий арешт, а також удосконалення чинного вітчизняного законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темами «Майнові та немайнові права особи в умовах побудови правової держави в Україні: проблеми набуття, здійснення та захисту» (державний реєстраційний номер 0108U003958), «Приватно-правове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740), «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (державний реєстраційний номер 0118U004432).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є з'ясування правової природи арешту морських суден на забезпечення морських вимог, розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з урахуванням позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн та правозастосовної практики в цій сфері.

Досягнення поставленої мети обумовило постановку та необхідність вирішення таких основних задач:

- дослідити генезу становлення та розвитку інституту арешту морських суден на забезпечення морських вимог;
- сформулювати поняття арешту морських суден як категорії вітчизняного права;
- визначити місце інституту арешту морських суден у системі права України;
- окреслити та охарактеризувати умови для подання заяви про арешт судна до суду;
- з'ясувати та проаналізувати процесуальні особливості накладення арешту на морське судно;
- виявити та охарактеризувати особливості звільнення морського судна з-під арешту;
- з'ясувати та дослідити особливості процедури накладення арешту на морське судно за правом України та окремих зарубіжних країн;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання арешту морських суден на забезпечення морських вимог.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у зв'язку з арештом судна на забезпечення морських вимог.

Предметом дослідження є процесуальні аспекти арешту судна як правового засобу забезпечення морських вимог.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає система взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей і завдань. Під час дослідження були використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-

синтетичний, логіко-юридичний та інші.

За допомогою історико-правового методу було розглянуто становлення та розвиток законодавства щодо арешту морських суден як категорії морського права на національному та міжнародному рівнях (підрозділ 1.1 Розділу 1). Порівняльно-правовий метод використано з метою з'ясування співвідношення арешту морських суден як категорії вітчизняного права із суміжними правовими категоріями (підрозділ 1.2 Розділу 1), а також здійснення порівняльно-правового аналізу цивільного законодавства України та деяких зарубіжних країн (підрозділи 3.1, 3.2 Розділу 3). Системно-структурний метод застосовувався при визначенні категорії «арешт морського судна» та визначення його місця у системі права України (підрозділи 1.2, 1.3 Розділу 1), а також при виявленні умов звернення до суду з метою накладення арешту на морське судно (підрозділ 2.1 Розділу 2). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що закріплюють порядок здійснення арешту морських суден на забезпечення морських вимог за законодавством України (підрозділи 2.2, 2.3 Розділу 2), виявити недоліки процесуальної регламентації арешту морських суден (Розділи 1, 2). За допомогою методу теоретико-правового моделювання сформульовано пропозиції про вдосконалення цивільного законодавства України з урахуванням позитивного законодавчого досвіду деяких зарубіжних країн (Розділи 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці спеціальним дослідженням арешту суден за морськими вимогами як комплексного матеріально-процесуального інституту. У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

у перше:

– запропоновано визначення «арешт морського судна», під яким слід розуміти комплексний (матеріальний та процесуальний, приватно та публічно-правовий) інститут, норми якого регулюють відносини між особою, що заявляє морську вимогу (кредитором) та особою, до якої така вимога пред'являється (боржником), а також між такими особами та судом (органом, уповноваженим законодавством відповідної держави вирішувати питання, пов'язані із арештом судна) та який за своєю функцією є спеціальним заходом впливу на боржника шляхом звернення до суду або іншого правозастосовного органу, що дозволяє кредитору на будь-якій стадії процесу, а за законодавством більшості країн і до його початку, примусити боржника на законних підставах без визнання відповідальності, відмови від засобів захисту або права на обмеження відповідальності з його боку надати забезпечення в зручній для кредитора і у встановленій законом формі і забезпечити розгляд спору по суті в конкретному суді із застосуванням національного законодавства держави, в якій було здійснено арешт судна;

– проведено класифікацію арештів морського судна. Підставами для класифікації слугують (а) територіальні дії нормативного акту, на підставі

якого проводиться арешт судна, (б) мета забезпечення арешту морського судна, (в) норми права, які застосовуються під час арешту морських суден, та (г) вид судового органу, що здійснює арешт;

- систематизовано етапи дій кредитора при визначенні підсудності справ про арешт морського судна на виконання морських вимог;

- окреслено та сформульовано особливості процесуального інституту зустрічного забезпечення вимог при розгляді справ щодо арешту морського судна;

удосконалено:

- зміст інституту арешту морського судна, який складається із норм, які визначають (а) підстави накладення арешту на судно, (б) порядок накладення арешту на судно та (в) підстави та порядок звільнення судна з-під арешту;

- правило, за яким на арешт судна за морськими вимогами мають розповсюджуватись загальні норми щодо інституту забезпечення позову, якщо законом не передбачено інше;

- визначення кола осіб, які можуть брати участь у справі щодо накладення арешту на морське судно, через їх спеціальну правосуб'єктність, обумовлену вимогами ч.1 ст. 1 Конвенції 1952 р. та ст. 43 КТМ;

дістали подальшого розвитку:

- вчення про історичні витoki інституту арешту морського судна із давньоримського *action in rem* через арешт майна на забезпечення вимог кредиторів та перше його закріплення як самостійного правового інституту у праві Великобританії;

- розуміння морського арбітражу як комплексного матеріально- і процесуально- правового та водночас публічно- і приватноправового інституту;

- обґрунтування висновку щодо необхідності розмежовування таких правових категорій, як «компетенція», «підсудність» та «юрисдикція»;

- висновок про відсутність доцільності використання категорій співмірності та обґрунтованості морських вимог при розгляді справ щодо арешту морського судна;

- теза про поділ держав у залежності від типу юрисдикції морських суперечок на три групи: 1) країни, де морські суперечки розглядаються в судах загальної юрисдикції (Нідерланди, Італія, Іспанія, Греція), 2) країни, де подібні суперечки розглядаються або комерційними, або судами загальної юрисдикції (Франція, Бельгія), 3) країни, що мають спеціальні морські суди;

- розуміння особливостей позову *in rem* щодо арешту суден у країнах англосаксонського права, які виявляються у наступному: а) позов містить у собі морську вимогу (або вимогу за характером морського заставного права чи іншого права вимоги), яка розглядається за правилами судового провадження; б) таке судове провадження порушено безпосередньо проти судна чи іншого майна, яке або є предметом цієї вимоги (застава або стягнення) або належить особі, яка має нести відповідальність за таким позовом; в) позов *in rem* підпадає виключно під юрисдикцію адміралтейства;

- теза про необхідність усунення колізій між нормами міжнародного та

національного законодавства, що регулюють правовідносини арешту морського судна на виконання морських вимог, у результаті чого сформульовано пропозиції щодо внесення відповідних змін та доповнень до чинних Цивільного процесуального кодексу та Кодексу торговельного мореплавства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем правового регулювання арешту морських суден за морськими вимогами;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України в сфері арешту морських суден з урахуванням позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн;

- правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в частині реалізації права на арешт морського судна за морськими вимогами;

- навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Морське право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін, розробці тематики кваліфікаційних робіт.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Результати дисертаційного дослідження доповідались на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема на: міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті» (м. Одеса, 01–15 червня 2007 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 30 травня 2008 р.); 63-й науковій конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 17–20 листопада 2008 р.); міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві і освіті '2009» (м. Одеса, 21–28 грудня 2009 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження та їх практичне застосування. Сучасний стан та шляхи розвитку '2010» (м. Одеса, 04–15 жовтня 2010 р.); 65-й науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 24–26 листопада 2010 р.); 66-й науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 23–25 листопада 2011 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі» (м. Полтава, 23 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані у

дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у восьми наукових статтях у фахових виданнях, а також у матеріалах восьми тез доповідей на міжнародних та вітчизняних наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань) розташованого на 20 сторінках, додатків. Повний обсяг дисертації становить 207 сторінок, із них основного тексту – 167 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, темами, грантами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; надано характеристику методологічних основ дисертаційного дослідження; розкрито ступінь наукової новизни, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію; окреслено структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1. «Загальна характеристика інституту арешту судна» складається з трьох підрозділів і присвячений загальній характеристиці інституту арешту судна.

В підрозділі 1.1 *«Генеza становлення інституту арешту судна»* проаналізовано в історико-правовому аспекті виникнення та розвиток інституту арешту судна від часів Давнього Риму до сучасності.

На підставі аналізу доступних джерел давньоримського та середньовічного права, історії прийняття Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 року, Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 року, норм чинного українського законодавства, зроблено висновок, що інститут арешту морських суден є самостійним правовим феноменом, що має розглядатися в контексті його процесуальної природи, оскільки сам по собі арешт судна реалізується саме через вчинення відповідних процесуальних дій, в той час як матеріальна його складова зводиться до дослідження факту наявності або відсутності морської вимоги (без розгляду її обґрунтованості) та оцінки об'єкту арешту з точки зору його відповідності критеріям морського судна.

В підрозділі 1.2 *«Визначення поняття арешту морських суден»* на підставі аналізу джерел міжнародного та українського права, практики їх застосування, а також з урахуванням результатів досліджень вітчизняних та іноземних вчених-правників проаналізовано зміст терміну «арешт» в контексті його застосування як засобу забезпечення морських вимог. В результаті проведеного дослідження запропоновано класифікацію видів арешту морських суден в залежності від територіальності дії нормативного акту, на підставі якого вчиняється арешт; норм права, які застосовуються під час арешту; мети арешту; виду судового органу, що здійснює арешт; спрямованості морських вимог; умов виникнення морських вимог.

В підрозділі 1.3 «Визначення місця інституту арешту судна в системі права України» виокремлено складові елементи інституту арешту суден, якими є норми, що визначають підстави накладення арешту на судно; норми, що визначають порядок накладення арешту на судно; норми, що визначають підстави та порядок звільнення судна з-під арешту.

На підставі аналізу та узагальнення зазначених груп норм зроблено висновок, що зазначений інститут поєднує в собі елементи публічного та приватного.

З урахуванням результатів проведеного дослідження запропоновано власне визначення інституту арешту суден на забезпечення морських вимог.

Розділ 2. «Особливості провадження за вимогою про арешт судна» складається з трьох підрозділів і присвячений процесуальним аспектам здійснення арешту судна та його звільнення з-під арешту.

У підрозділі 2.1 «Умови для подання заяви про арешт судна до суду» досліджуються питання підсудності щодо розгляду заяв про арешт судна, змісту та порядку подання заяви про арешт судна за законодавством України.

Встановлено, що при визначенні підсудності справ про арешт судна можливі наступні послідовні етапи: 1) встановлення підстав вимоги про накладення арешту на судно (морські чи інші вимоги); 2) встановлення національної юрисдикції, тобто визначення того, органи якої держави мають право розглядати дану вимогу; 3) встановлення внутрішньонаціональної юрисдикції, тобто визначення системи органів, компетентних розглядати дану вимогу, оскільки в рамках однієї національної юрисдикції можуть існувати різні органи, до компетенції яких входить розгляд справ щодо накладення арешту на судно; 4) якщо розгляд вимоги входить до предмету судової юрисдикції, то визначення підсудності вимоги за правилами процесуальних кодексів.

Сформульовано висновок, що арешт морського судна, який здійснюється для забезпечення морської вимоги, є окремим видом забезпечення цивільного (господарського) позову, на нього розповсюджуються загальні норми щодо інституту забезпечення позову, якщо законом не передбачено інше. При цьому звернуто особливу увагу на практику застосування критерію співмірності при розгляді заяв про арешт судна, відзначено її неоднорідність, та робиться висновок про недоцільність застосування такого критерію в силу положень закону.

Підрозділ 2.2 «Процесуальні особливості накладення арешту на морське судно» містить обґрунтування необхідності використання в Україні формалізованого підходу при розгляді заяв про арешт судна, сутність якого полягає в тому, що для накладення арешту на судно, є необхідним подання суду доказів на підтвердження наявності вимоги, її розміру та належності судна, щодо якого заявляється арешт, певній особі (у разі якщо вимога не відноситься до категорії привілейованих).

У дисертації проаналізовано проблемні питання надання заявником суду таких доказів, зокрема щодо зв'язку судна із особою, до якої виникла морська

вимога, звернуто увагу на усталену практику щодо запровадження складних юридичних схем, пов'язаних із експлуатацією судна з метою уникнення відповідальності та арешту судна, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного процесуального законодавства, що дозволять суду оперативно отримувати докази належності судна певній особі з метою ефективного вирішення питання про його арешт.

Звертається увага, що оскільки норми чинного процесуального законодавства не розкривають змісту поняття «арешт» й того об'єму обмежень, які мають бути застосовані в процесі виконання ухвали суду про накладення арешту на морське судно, відносно такого майна, то доцільним вбачається при поданні відповідної заяви вимагати від суду не тільки накладення арешту на судно, але й заборони його відчуження або передання третім особам, заборони капітану відповідного порту видавати дозвіл на вихід судна з морського порту. Зауважено, що зазначений практичний механізм подолання недоліків чинного законодавства є лише пристосуванням до правових реалій сьогодення, принциповим вирішенням зазначених проблем має стати лише внесення системних змін до чинного законодавства.

У підрозділі 2.3 «Особливості звільнення судна з-під арешту» проведено дослідження особливостей процесуальних правовідносин, що виникають при заміні заходу забезпечення позову у вигляді накладення арешту на морське судно іншим, а також при скасуванні відповідних заходів.

При аналізі особливостей заміни арешту іншими заходами забезпечення позову виділено три елементи, наявність яких дозволяє оцінити ефективність запропонованого забезпечення: характер забезпечення; величина забезпечення; умови, за яких особа, яка заявляє вимогу, може звернути стягнення на надане забезпечення.

Звертається увага, що в силу положень ч. 4 ст. 156 ЦПК України відповідач є обмеженим у виборі заходів альтернативного забезпечення позову та робиться висновок про доцільність внесення відповідних змін до вказаної статті, надавши можливість відповідачу також в якості альтернативного забезпечення надавати поруку або інше фінансове забезпечення від осіб, щодо фінансової спроможності яких суд не має сумнівів, що є усталеною міжнародною практикою.

Також з метою захисту прав судновласника у разі надання ним такого забезпечення, запропоновано внесення змін до процесуального законодавства, які б закріпили механізм автоматичного звільнення судна з-під арешту у разі внесення відповідачем на депозит суду суми, визначеної судом з урахуванням ціни позову та очікуваних судових витрат позивача.

Розділ 3. «Особливості провадження у справах про арешт морських суден у зарубіжних країнах» містить дослідження порядку накладення арешту в країнах континентальної та англосаксонської системи права та складається з двох відповідних підрозділів.

Підрозділ 3.1 «Провадження у справах про арешт морських суден у країнах континентальної системи права» містить аналіз відповідних норм

Франції, Греції, Данії, Норвегії та Російської Федерації. Внаслідок проведеного дослідження встановлено наступні особливості здійснення арешту морського судна у країнах континентальної системи права:

а) арешт судна може бути здійснено виключно у разі, якщо особа, яка є відповідальною за морською вимогою, має зв'язок із судном (є його судовласником), за винятком випадків, коли вимога входить до складу привілейованих – т. з. позов *in personam*;

б) можливість арешту судна за вимогами, які не є морськими, в силу положень національного законодавства.

Підрозділ 3.2 «Провадження у справах про арешт морських суден за англосаксонським правом» містить аналіз відповідних норм Великобританії та Австралії.

За результатами проведеного дослідження запропоновано поділ країн за типами юрисдикції морських суперечок на три групи. Перша група – це країни, де морські спори розглядаються в судах загальної юрисдикції (Нідерланди, Італія, Іспанія, Греція). Друга група – це країни, де подібні спори розглядаються або комерційними, або судами загальної юрисдикції (Франція, Бельгія). Третя група – країни, що мають спеціальні морські суди (Данія, Великобританія).

В роботі сформульовано висновок, що для того, щоб заарештувати судно, в більшості країн необхідним є доведення наявності майнової вимоги, тобто, демонстрації суду законності самого позову. В деяких державах необхідним є надання забезпечення у вигляді банківської гарантії, а іноді і внесення на депозит суду суми, що дорівнює вартості судна. У ряді країн арешт проводиться автоматично після винесення рішення судом, а в інших – фактичний арешт судна здійснюється спеціальними судовими виконавцями.

Відзначено, що у країнах англосаксонського права щодо арешту суден застосовується позов *in rem*, основними рисами якого є:

а) позов містить у собі морську вимогу (або вимогу за характером морського заставного права чи іншого права вимоги), яка розглядається за правилами судового провадження;

б) таке судове провадження порушено безпосередньо проти судна чи іншого майна, яке або є предметом цієї вимоги (застава або стягнення) або належить особі, яка має нести відповідальність за таким позовом;

в) позов *in rem* підпадає виключно під юрисдикцію адміралтейства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем доктрини цивільного процесуального права, пов'язаних із визначенням особливостей арешту судна як правового засобу забезпечення морських вимог.

На основі дослідження наукової літератури, вивчення і узагальнення практики стало можливим сформулювати такі основні теоретичні та практичні

ВИСНОВКИ:

1. Компаративний аналіз норм Конвенцій 1952 та 1999 рр. дозволив виокремити наступні особливості їх практичного застосування. По-перше, під час арешту морських суден в різних країнах застосовуються різні правові механізми. По-друге, розширення кола морських вимог за Конвенцією 1999 р. відбило подвійну мету арешту морських суден, оскільки за низкою вимог це не тільки відшкодування збитків й оплата за послуги, але й створення матеріальних умов для забезпечення безпеки мореплавства. По-третє, поняття «затримання» судна, надане у Конвенції 1952 р., потребує уточнення шляхом доповнення п. 2 ст. 1 словами: «або обмеження у пересуванні»

2. Забезпечувальний арешт судна у порівнянні з іншими видами арешту як засобу забезпечення має істотні відмінності, які обумовлюються підставами, метою та процесуальними особливостями розгляду відповідних вимог.

3. В залежності від виду морських вимог, наслідком яких є виникнення права на арешт судна, доцільною вбачається наступна класифікація видів арешту морських суден за різними підставами:

I. за територіальністю дії нормативного акту, на підставі якого проводиться арешт судна, можна виокремити наступні види арешту суден: 1.1. арешти на основі міжнародно-правових актів; 1.2. арешти на основі національно-правових актів (Глава 4 КТМ України);

II. за метою забезпечення, арешти морських судів можна розділити на два види: 2.1. арешти з метою примусу боржника видати у встановленому міжнародним і національним правом порядку кредитором забезпечення, тобто забезпечення позову; 2.2. арешти морських суден з метою забезпечити приведення у виконання рішення суду про задоволення вимоги до судновласника;

III. за нормами права, які застосовуються під час арешту морських суден: 3.1. арешти морських суден на підставі цивільного права; 3.2. арешти морських суден на підставі норм національного морського права; 3.3. арешти морських суден на підставі міжнародного морського права;

IV. за видом судового органу, що здійснює арешт: 4.1. арешти, які здійснюються судами загальної юрисдикції; 4.2. арешти, які здійснюються судами господарської юрисдикції; 4.3. арешти, які здійснюються спеціальними арбітражними судами на основі морських вимог (наприклад, МАК України); 4.4. арешти, здійснювані Міжнародним трибуналом з морського права;

V. за спрямованістю морських вимог: 5.1. арешти суден за морськими вимогами, які породжують виключно приватно-правові відносини (пункти f, g, h, m, q, r, s, t, u, v статті 1 Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р.); 5.2. арешти суден за морськими вимогами, які породжують як приватно-правові, так і публічно-правові відносини (пункти a, b, c, d, e, i, j, k, l, n, o, p статті 1 Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р.);

VI. в залежності від того, чи виникли морські вимоги змішаного характеру за нормальних або за надзвичайних умов експлуатації судна: 6.1. арешти морських суден на підставі морських вимог змішаного характеру,

які виникли за нормальних умов експлуатації суден (пункти j, k, n, o, p статті 1 Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р.); 6.2. арешти морських суден на підставі морських вимог змішаного характеру, які виникли за надзвичайних умов експлуатації судна (пункти a, b, c, d, e, i, l статті 1 Міжнародної конвенції про арешт суден 1999 р.).

6. Дослідження правової природи морського арбітражу, його внутрішньої структури, виконуваних функцій, дозволило зробити висновок щодо його змішаної (матеріально-процесуальної) природи.

7. Результатом проведеного аналізу нормативного матеріалу та спеціальної літератури стосовно підстав, мети та особливостей розгляду вимоги щодо арешту судна, надано власне визначення цьому комплексному інституту. Арешт морського судна – це комплексний (матеріальний та процесуальний, приватно та публічно-правовий) інститут, норми якого регулюють відносини між особою, що заявляє морську вимогу (кредитором) та особою, до якої така вимога пред'являється (боржником), а також між такими особами та судом (органом, уповноваженим законодавством відповідної держави вирішувати питання, пов'язані із арештом судна) та який за своєю функцією є спеціальним заходом впливу на боржника шляхом звернення до суду або іншого правозастосовного органу, що дозволяє кредитору на будь-якій стадії процесу, а за законодавством більшості країн і до його початку, примусити боржника на законних підставах без визнання відповідальності, відмови від засобів захисту або права на обмеження відповідальності з його боку надати забезпечення в зручній для кредитора і у встановленій законом формі і забезпечити розгляд спору по суті в конкретному суді із застосуванням національного законодавства держави, в якій було здійснено арешт судна.

8. Встановлено особливий порядок визначення юрисдикції щодо розгляду заяв про арешт судна на забезпечення морських вимог, відповідно до якого, на відміну від загальних правил, вирішальним не є зареєстроване місце проживання або місцезнаходження сторін, натомість, юрисдикція визначається місцезнаходженням судна (теперішнім або майбутнім) або місцем його реєстрації.

9. При розмежуванні юрисдикції між різними судовими органами конкретної країни враховуються різні підстави. За типами юрисдикції морських суперечок держави можна розділити на три групи. Перша група – це країни, де морські суперечки розглядаються в судах загальної юрисдикції (Нідерланди, Італія, Іспанія, Греція). Друга група – це країни, де подібні суперечки розглядаються або комерційними, або судами загальної юрисдикції (Франція, Бельгія). Третя група – країни, що мають спеціальні морські суди (Данія, Великобританія).

10. У країнах англосаксонського права щодо арешту суден застосовується позов *in rem*, основними рисами якого є: а) позов містить у собі морську вимогу (або вимогу за характером морського заставного права чи іншого права вимоги), яка розглядається за правилами судового провадження; б) таке судове провадження порушено безпосередньо проти судна чи іншого майна, яке або є

предметом цієї вимоги (застава або стягнення) або належить особі, яка має нести відповідальність за таким позовом; в) позов *in rem* підпадає виключно під юрисдикцію адміралтейства.

11. Внаслідок проведеного дослідження вироблені наступні пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання інституту арешту судна в Україні:

11.1. Внесення змін до КТМ України:

– у ст. 14 викласти п. 1) ч. 1 в наступній редакції: «у розділі II «Судно» (за винятком статті 40-46 цього Кодексу) і в розділі III «Екіпаж судна» – до суден, що зареєстровані в Україні», що дасть змогу застосовувати норми КТМ України щодо арешту судна до всіх суден;

– у ст. 40 викласти ч. 1 у наступній редакції: «Арешт судна означає будь-яке затримання судна або обмеження в його пересуванні, а також заборона розпорядження ним, що здійснюються для забезпечення морських вимог», що більш повно відображає суть арешту та дозволяє здійснити арешт судна, яке не тільки знаходиться в морському порту України, але й прямує до нього або знаходиться на судноремонтному заводі, рибному порту, тощо, що відповідає положенням ст. 30, 151 ЦПК України та ст. 1-3 Конвенції 1952 року;

– у ст. 91 КТМ доповнити ч. 2 пунктом д) наступного змісту: «у разі арешту судна»;

11.2. Внесення змін до ЦПК України:

– у ст. 30 викласти ч. 5 у наступній редакції: «Заяви про арешт судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно або до якого прямує, або порту реєстрації судна», що усуває термінологічну невизначеність терміну «справа про арешт судна» й більш точно відображає процесуальні особливості арешту судна саме за заявою про арешт;

– у ст. 153 доповнити частину другу положеннями наступного змісту: «розглядаючи питання про накладення арешту на судно, суд з метою встановлення судновласника такого судна невідкладно направляє до морського порту, де знаходиться судно, або до якого таке судно прямує, інших підприємств, установ, організацій відповідний запит, строк відповіді на який не може перевищувати строк розгляду заяви. Запит та відповідь на нього можуть бути передані в електронній формі за допомогою телефонограмою, за допомогою факсимільного зв'язку, тощо».

– у ст. 153 ч. 11 доповнити в кінці словами «крім випадків, передбачених цим Кодексом»;

– у ст. 154 викласти ч. 5 ст. в наступній редакції: «Розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. Заходи зустрічного забезпечення позову, мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову. У разі вжиття судом заходів забезпечення позову, передбачених п. 9) ч. 1 ст. 150 ЦПК України, вимоги щодо співмірності заходів зустрічного забезпечення, а також положення

ч. 3 цієї статті, не застосовуються»;

– у ст. 156 частину четверту викласти в наступній редакції: «У разі вжиття судом заходів забезпечення позову про стягнення грошової суми відповідач (інша особа) може за своєю ініціативою забезпечити позов шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі вимог позивача, надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на таку суму»;

– у ст. 158 частину 5 доповнити реченнями наступного змісту:

«Ухвала про скасування заходів забезпечення позову у вигляді накладення арешту на морське судно внаслідок надання відповідачем до суду документа, що підтверджує здійснене ним забезпечення позову відповідно до частини четвертої статті 156 цього Кодексу, підлягає негайному виконанню. Оскарження такої ухвали не зупиняє її виконання»;

– у ст. 430 доповнити частиною третьою наступного змісту: «За згодою відповідача суд вправі допустити негайне виконання судового рішення про скасування заходів забезпечення позову, передбачених п. 9) ч. 1 ст. 150 ЦПК України, або про заміну вказаного заходу забезпечення позову іншим».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Мурзенко М. В. Арешт морських суден: реалії і перспективи. *Правова держава*. 2004. № 7. С. 55–60.

2. Мурзенко М. В. Механізм арешту судна у Великобританії. Можливість запозичення британського досвіду для вирішення колізій у національному законодавстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 2. С. 110–112.

3. Мурзенко М. В. Проблемні питання доказування при розгляді заяви про арешт судна на забезпечення морських вимог. *Правова держава*. 2008. № 10. С. 51–55.

4. Мурзенко М. В. Проблемні питання захисту прав судновласника при арешті морського судна. *Правова держава*. 2010. № 12. С. 103–107.

5. Мурзенко М. В. Проблемні питання застосування зустрічного забезпечення при розгляді заяв про арешт морського судна на забезпечення позову в порядку цивільного судочинства. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 67–74.

6. Мурзенко М. В. Проблемні питання звільнення морського судна з-під арешту у разі зміни або скасування заходів забезпечення позову в порядку цивільного судочинства. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2019. Т. 24, Вип. 2 (35). С. 117–125.

7. Murzenko M. The influence of the introduction of new technologies in the civil judiciary of Ukraine on the efficiency of application of the ship arrest rules of civil procedural. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 1. P. 122–127.

8. Мурзенко М. В. Проблемні питання виконання ухвал судів та господарських судів про накладення арешту на морське судно в порядку забезпечення морських вимог // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Перспективі інновації в науці, освіті, виробництві та транспорті» (м. Одеса, 1–15 червня 2007 р.). Одеса: Чорномор'я, 2007. Т. 9. С. 52–54.

9. Мурзенко М. В. Щодо проблемних аспектів доказування фактів при розгляді судами заяв про арешт судна на забезпечення морських вимог // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 30 травня 2008 р.). Одеса, Астропринт. 2008. С. 324–328.

10. Мурзенко М. В. Проблемні питання правового регулювання забезпечення морських вимог за законодавством України // Матеріали 63-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 17–20 листопада 2008 р.). Одеса, 2008. Т. 7. С. 168–170.

11. Мурзенко М. В. Проблемні питання захисту прав судновласника при арешті морського судна» // Збірка наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті '2009» (м. Одеса, 21–28 грудня 2009 р.). Одеса: Чорномор'я, 2010. Т. 11. С. 75–77.

12. Мурзенко М. В. Процессуальные особенности подачи и принятия к рассмотрению судом заявлений об аресте морского судна по законодательству Украины // Збірка наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Наукові дослідження та їх практичне застосування. Сучасний стан та шляхи розвитку '2010» (м. Одеса, 04–15 жовтня 2010 р.). Одеса: Чорномор'я, 2010. Т. 14. С. 65–67.

13. Мурзенко М. В. Проблемні питання виконання ухвал про звільнення морського судна з-під арешту за законодавством України // Матеріали 65-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 24–26 листопада 2010 р.). Одеса: Астропринт, 2010. С. 72–74.

14. Мурзенко М. В. Перспективи застосування Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил щодо накладення арешту на морські судна 1952 року як джерела права у зв'язку з її ратифікацією Верховною Радою України // Матеріали 66-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу, і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 23–25 листопада 2011 р.). Одеса: Астропринт, 2011. С. 171–173.

15. Мурзенко М. В. Проблемні питання звільнення морського судна з-під арешту у разі зміни або скасування заходів забезпечення позову в порядку

цивільного судочинства // Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 грудня 2019 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 3. С. 40–42.

наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

16. Мурзенко М. В. Институт ареста морского судна: процессуальные аспекты (история становления, реалии и перспективы развития в Украине). Одеса : Астропринт, 2012. 27 с.

АНОТАЦІЯ

Мурзенко М. В. Арешт судна як правовий засіб забезпечення морських вимог (процесуальні аспекти). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2021.

Дисертація присвячена розгляду правовідносин, що виникають в процесі накладення арешту на морське судно на забезпечення морських вимог в порядку цивільного судочинства та звільнення його з-під арешту.

Досліджено розвиток інституту арешту морського судна в історично-правовому аспекті від часів Давнього Риму до сучасності.

Запропоновано класифікацію видів арешту морських суден в залежності від різних критеріїв.

Проаналізовано та визначено місце інституту арешту морського судна на забезпечення морських вимог в системі права України.

За результатами дослідження вказаних питань запропоновано власне визначення арешту судна як комплексного правового інституту.

Проаналізовано норми чинного українського законодавства, що регулюють процесуальні аспекти накладення арешту на морське судно, надання зустрічного забезпечення за такою заявою, звільнення судна з-під арешту внаслідок надання іншого виду забезпечення або у разі припинення арешту з інших підстав.

За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання інституту арешту судна в Україні шляхом внесення відповідних змін до КТМ та ЦПК України.

Проведено дослідження правового регулювання питань арешту морського судна в різних країнах.

Ключові слова: арешт судна, морська вимога, забезпечення позову, зустрічне забезпечення, виконання рішень.

Мурзенко М. В. Арест судна как правовой способ обеспечения морских требований (процессуальные аспекты). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2021.

Диссертация посвящена рассмотрению правоотношений, возникающих в процессе наложения ареста на морское судно в обеспечение морских требований в порядке гражданского судопроизводства и освобождения его из-под ареста. Проанализированы нормы отечественного законодательства, регулирующего указанные отношения, нормы международного права, нормы законодательства некоторых иностранных государств континентальной (Франция, Греция, Российская Федерация) и англо-саксонской (Соединенное королевство, Австралия) системы права.

Исследовано развитие института ареста морского судна в историко-правовом аспекте со времен Древнего Рима до современности.

Проведен компаративный анализ Международной конвенции об унификации некоторых правил, касающихся ареста морских судов 1952 года и Международной конвенции об аресте судов 1999 года, выделены определенные особенности их практического применения, обусловленные разными правовыми механизмами реализации конвенционных норм в зависимости от страны, в которой осуществляется арест судна, расширением круга морских требования по Конвенции 1999 года, несовершенством понятия «задержание» судна, данного в Конвенции 1952 года.

В результате исследования сделан вывод, что институт ареста морских судов в обеспечение морских требований в мире является полностью сформированным и продолжает развиваться. Пройдя долгий путь от институтов римского права до современности, институт ареста морских судов является самостоятельным правовым феноменом, который должен рассматриваться в контексте его процессуальной природы, поскольку сам по себе арест судна реализуется именно через совершение соответствующих процессуальных действий, в то время как материальная его составляющая сводится к исследованию факта наличия или отсутствия морского требования (без рассмотрения его обоснованности) и оценке объекта ареста с точки зрения его соответствия критериям морского судна.

С учетом проведенного исследования предложено классификацию видов ареста морских судов в зависимости от разных критериев: территориальности, действия нормативного акта, на основании которого проводится арест судна, цели ареста, вида судебного органа, осуществляющего арест, направленности морских требований, обстоятельств возникновения морского требования.

Проанализировано и определено место института ареста морского судна в обеспечение морских требований в системе права Украины.

По результатам исследования указанных вопросов предложено определение ареста судна как комплексного (материального и процессуального, частно- и публично-правового института), нормы которого регулируют отношения между лицом, предъявляющим морское требования (кредитором) и лицом, к которому такое требование предъявлено (должником), а также между такими лицами и судом (органом, уполномоченным законодательством соответствующего государства решать вопросы, связанные с арестом судна) и который по своей функции является специальной мерой воздействия на должника путем обращения в суд или другой правоприменительный орган, позволяющей кредитору на любой стадии процесса, а по законодательству большинства государств и до его начала, принудить должника на законных основаниях без признания ответственности, отказа от способов защиты или права на ограничение ответственности, предоставить обеспечение в удобной для кредитора и в установленной законом форме и обеспечить рассмотрение спора по сути в конкретном суде с применением национального законодательства государства, в котором был осуществлен арест судна.

Во время исследования проанализированы нормы действующего украинского законодательства, регулирующего процессуальные аспекты наложения ареста на морское судно, предоставления встречного обеспечения по такому заявлению, освобождения судна из-под ареста вследствие предоставления альтернативного обеспечения или при прекращении ареста по другим основаниям.

В результате исследования сформулированы предложения по усовершенствованию законодательного регулирования института ареста судна в Украине путем внесения соответствующих изменения в КТМ и ГПК Украины.

Проведено исследование правового регулирования вопросов ареста судна в разных странах.

Ключевые слова: арест судна, морское требование, обеспечение иска, встречное обеспечение, исполнение решений.

ABSTRACT

Murzenko M. Arrest of a ship as a legal remedy of ensuring maritime claims (procedural aspects). – The manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law: Specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2021.

The dissertation is devoted to the legal relations arising in the process of arrest a seagoing ship to secure maritime claims in civil proceedings and releasing it from arrest.

The development of the institution of arrest of a sea ship in the historical and legal aspect from ancient Rome to the present is studied

Taking into account the study, the classification of types of arrest of seagoing

ships is proposed depending on various criteria.

The place of the institute of arrest of a sea ship to provide sea claims in the legal system of Ukraine is analyzed and determined.

The own definition of the concept of arrest of a sea ship for providing maritime claims is formulated.

The study analyzed the current Ukrainian legislation governing the procedural aspects of arrest of a seagoing ship, providing general security for such a statement, release of the ship from arrest due to the provision of other types of security or in case of arrest on other grounds.

As a result of the study, proposals were formulated to improve the legislative regulation of the institution of arrest of a ship in Ukraine by making appropriate amendments to the Code of Merchant Shipping and the Code of Civil Procedure of Ukraine.

The legal regulation of the arrest of a seagoing ship in different countries is studied.

Key words: ship arrest, maritime claim, securing a claim, counter-securing, execution of decisions.